

Український інститут національної пам'яті

Методичні рекомендації для закладів освіти
до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за
незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України
“Vincit qui meminit (Перемагає той, хто пам'ятає)”

Вступ

Ключові повідомлення

Історична довідка:

- початок війни;
- 10 років боїв за Іловайськ – трагедії та незламності українських воїнів

Спогади учасників боїв за Іловайськ

Всеукраїнська акція пам'яті “Сонях”

Рекомендації до першого уроку “Vincit qui meminit (Перемагає той, хто пам'ятає)”

Додатки

Вступ

29 серпня в Україні відзначається День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Цей день встановлено Указом Президента України від 23 серпня 2019 року № 621 для увічнення героїзму військовослужбовців і добровольців, котрі віддали життя за батьківщину. Збереження і гідне вшанування пам'яті полеглих захисників України є обов'язком держави і суспільства.

Кабінет Міністрів України розпорядженням від 21 червня 2024 року № 570-р затвердив план заходів із відзначення у 2024 році цієї пам'ятної дати. Планом передбачено присвятити перший у 2024/25 навчальному році урок захисникам України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність нашої держави, запросивши на нього ветеранів сучасної російсько-української війни. Український інститут національної пам'яті розробив тематичні методичні рекомендації та пропонує послуговуватися ними для організації і проведення першого уроку **“Vincit qui meminit (Перемагає той, хто пам'ятає)”**.

Ключові повідомлення

29 серпня – День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. З цією датою пов'язаний один із найтрагічніших епізодів російсько-української війни до

повномасштабного вторгнення – вихід українських воїнів із оточення під Іловайськом.

Російсько-українська війна розпочалася 20 лютого 2014 року, а бої за Іловайськ в серпні того ж року стали однією із кульмінаційних точок її початкової стадії, справивши серйозний вплив як на українське суспільство, так і на міжнародні відносини в Європі.

29 серпня 2014 року агресор наклав вогнем наших захисників у полях із соняшником під час “зеленого” коридору. Там полягли 366 українських воїнів, 429 – зазнали поранень, 158 – зникли безвісти, 300 – опинилися в полоні. Тому символом Дня пам’яті захисників України стала квітка соняха. Він – не просто нагадування про історичну мужність наших воїнів, але також символізує життя.

Іловайськ – це не лише трагедія, а й сторінка української незламності, це чин і подвиг українських військових. Пам’ятаймо, що попри втрати та обман ворога наші воїни не здалися, а продовжили прорив із пастки та боротьбу.

Цей день також допомагає нам пам’ятати про підступність та віроломність російського агресора, про те, що будь-які переговори із терористами та вбивцями є смертельно небезпечною справою, і що довіряти їм не можна.

У цей день ми згадуємо тих, хто загинув в Іловайській трагедії, а також десятки тисяч полеглих від 2014 року в сучасній російсько-українській війні захисників і захисниць України. Вони стоять в одному ряду з усіма поколіннями борців за волю і державну самостійність – від воїнів Русі-України, лицарів Костянтина Острозького, козаків Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького та Івана Мазепи до бійців Армії Української Народної Республіки та Галицької армії Західно-Української Народної Республіки, Антигітлерівської коаліції часів Другої світової війни, Української Повстанської Армії. Це воїнство мужньо здобувало героїчні перемоги і ризикувало життям за українську свободу.

Україна вже 10 років переживає найбільше випробування в новітній історії – веде збройну боротьбу за незалежність і територіальну цілісність проти російського агресора.

У нинішній війні ми платимо надзвичайно велику ціну. Безперечно, це не єдиний день у році, коли згадуються полегли та віддається їм шана. Але це особливий день, нагода для всього суспільства зосередитися на вдячності та пошануванні, зробити все можливе, аби пам’ять про героїв була збережена та зміцнена на багато поколінь вперед. Тому що перемоги здобуває лише той, хто пам’ятає – **vincit qui meminit**.

Поки триває війна, ми не можемо знати точну кількість загиблих, назвати всіх поіменно або розповісти всі героїчні або трагічні історії. Проте впевнені, що українське суспільство докладе максимум зусиль, щоб загиблі герої залишилися в

нашій пам'яті не абстрактним образом або цифрою, а отримали належну шану. Аби наша пам'ять про них була живою і дієвою.

Поки триває воєнний стан і постійні загрози, ми не можемо зібратися 29 серпня на велелюдних мітингах на площах своїх населених пунктів, але можемо поодиноці прийти до поховання героїв, щоб віддати їм шану. Ми можемо підтримати їхні родини не лише увагою, добрим словом і турботою, а й конкретними справами. Можемо розповісти – публічно чи у вузькому колі – про тих, кого знали особисто.

Ми переконані, що після перемоги віднайдемо та плекатимемо й інші традиції пам'яті про загиблих воїнів. Ми вже називаємо і продовжимо називати на їхню честь вулиці, висаджуємо меморіальні сквери, засновуємо іменні стипендії, проводимо різні спортивні, патріотичні та культурно-мистецькі заходи. У нас уже є місця пам'яті та меморіальні об'єкти у публічному просторі. Також створюються сектори військових поховань, нові військові меморіали і Національне військове меморіальне кладовище, де з почесними ховатимуть загиблих (померлих) захисників і захисниць.

Після перемоги в країні повинні постати особливі місця, з сучасною архітектурою і людськими меморіальними практиками, як свідчення, що ми шануємо, цінуємо і дякуємо. Пам'ятаємо і будемо пам'ятати.

Історична довідка

Початок війни. У 1991 році Україна відновила незалежність. Однак Російська Федерація не відмовилася від спроб повернути контроль над Україною. Тиск посилювався з приходом до влади у Росії колишнього співробітника репресивного органу КГБ Владіміра Путіна. Його система управління державою заснована на культурі лідера, його монополії на владу, згортанні свободи слова і використанні “ручних” засобів масової (дез)інформації, нарощуванні силових органів із їх репресивно-каральним апаратом і переслідуванні незгідних. А ще Кремль повернувся до практики “збирання земель”. Розпочав із підкорення Чечні, а продовжив підбуренням сепаратистських рухів у колишніх республіках – Молдові, Грузії, провокацією конфлікту на українському острові Тузлі. Зрештою в 2014 році рашисти розпочали гібридну агресію проти України. Так світ знову зіткнувся із режимом, який прагне переділу кордонів держав і прямує до новітнього тоталітаризму.

Сучасна російсько-українська війна розпочалася після Революція Гідності, головною вимогою якої було повернення України до європейського шляху розвитку і підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Трагічною ціною протистояння на майдані стала Небесна Сотня – 107 загиблих героїв, різних

за віком, статтю, освітою, з різних куточків України та з-за кордону. Наляканий Віктор Янукович втік до Росії, звідки закликав Путіна здійснити військове вторгнення в Україну для відновлення його влади.

Російська Федерація скористалася тимчасовим вакуумом влади в Україні та перейшла до активної агресії – в Криму так звані “зелені чоловічки” (російські військовослужбовці без розпізнавальних знаків) захоплювали адміністративні будівлі, військові частини та інші стратегічні об’єкти.

Збройна агресія Російської Федерації проти України розпочалася 20 лютого 2014 року, коли були зафіксовані перші випадки порушення Збройними Силами Російської Федерації всупереч міжнародно-правовим зобов’язанням Російської Федерації порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання нею своїх військових формувань, дислокованих у Криму відповідно до Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 28 травня 1997 року, для блокування українських військових частин. На початковій стадії агресії особовий склад окремих російських збройних формувань не мав розпізнавальних знаків. Тож у лютому–березні 2014 року із захоплення Росією Кримського півострова розпочалася сучасна російсько-українська війна. Про це заявив український парламент у своїй заяві “Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків” від 21 квітня 2015 року і міжнародні суди. Зокрема, Європейський суд з прав людини підтвердив, що РФ встановила контроль над Кримом з 27 лютого 2014 року.

У березні–квітні 2014 року російські спецслужби та диверсанти почали розхитувати ситуацію в південних і східних областях України, організовуючи антиукраїнські мітинги і спроби утворити незаконні квазідержавні утворення. У відповідь патріотичні українські сили чинили спротив масовими акціями з метою зберегти територіальну цілісність держави.

На початку квітня Росія приступила до реалізації плану “Новоросія” – захоплення території східних областей України. Після проголошення так званих “народних республік” на Донеччину та Луганщину безперешкодно і масово прибували загони російських диверсантів із військовою технікою і зброєю. Проте план на повторення швидкого “кримського сценарію” дав збій. Боездатні частини Збройних Сил України, підрозділів Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії та добровольчі формування зламали намір агресора. Влітку 2014 року російські гібридні сили на сході України зазнавали значних втрат в особовому складі, озброєнні, військовій техніці. 23–25 серпня на територію Донецької та Луганської областей зайшли вісім батальйонних тактичних груп

Збройних сил РФ. До наступу залучили 70 російських військових частин, зібраних з усієї федерації, які розпочали новий виток ескалації агресії РФ.

10 років боїв за Іловайськ – трагедії та незламності українських воїнів.

За травень–серпень 2014 року українські підрозділи провели більше 40 операцій – звільнили дві третини окупованих територій, понад 100 населених пунктів Донецької та Луганської областей. Сили АТО поступово брали ситуацію під контроль, локалізували деякі угруповання, звужували кільце ізоляції, віддаляли його від державного кордону. З'явилася можливість блокувати російських окупантів у районах Донецька, Макіївки, Горлівки, Луганська і розділити їх на окремі осередки і створити передумови для успішного завершення збройного конфлікту на Сході України.

З 11 серпня 2014 року Штаб АТО планував операцію з розгрому основних сил незаконних збройних формувань “ДНР” і “ЛНР” у містах Єнакієвому, Горлівці, Первомайську, Стаханові та завершити зачистку Іловайська Донецької області від терористів і взяти його під контроль. Це дало б змогу блокувати незаконні озброєні підрозділи у Донецьку із півдня та сприяло б просуванню сил АТО для звільнення Донецька.

Відтак Іловайськ був стратегічно важливим містом Донбасу. Боротьба за нього тривала від початку серпня 2014 року паралельно зі штурмом Савур-Могили, Антрацита і Красного Луча (тепер – Хрустальний).

Перший наступ на Іловайськ здійснили підрозділи ЗСУ разом із добровольчими батальйонами, зокрема підрозділами МВС Дніпро-1, Шахтарськ, Азов, Миротворець, Херсон, Світязь, Івано-Франківськ та батальйон Донбас Нацгвардії України 6–7 серпня. За 3 дні добровольчі батальйони «Азов», «Донбас» і «Шахтарськ» за підтримки підрозділів 51-ої ОМБр і 40-го БТрО знову пішли на штурм. І попри його невдалий результат вони все-таки змогли виставити навколо міста 4 блокпости (фактично взявши Іловайськ в напів оточення і створивши сприятливі умови для подальших активних дій) та утримувати їх до кінця серпня.

18 серпня українські силовики увійшли в Іловайськ. Їм вдалося взяти під контроль більшу частину міста. Але утримувати позиції було надзвичайно складно через шквальний мінометний і артилерійський вогонь армії РФ із систем “Град”, “Смерч”, “Ураган”.

Зрештою, усвідомивши, що плани захоплення українських земель руйнуються, керівництво РФ вдалося до введення регулярних військ на територію східної України.

За матеріалами Генеральної прокуратури України з розслідування Іловайської трагедії, у ніч із 23 на 24 серпня 2014 року відбулося наймасштабніше

вторгнення ЗС РФ дев'ятьма батальйонно–тактичними групами: 3500 осіб особового складу; до 60 танків; до 320 БМД (БМП); до 60 гармат; до 45 мінометів; 5 ПТРК, які увійшли на адміністративну територію України в районі населених пунктів Победа – Берестове Старобешівського району Донецької області, з подальшим маршем у район Іловайська. На російській військовій техніці завчасно зняли або замаскували тактичні знаки та нанесли розпізнавальні позначки українських підрозділів.

До 28 серпня 2014 року російські регулярні війська та бойовики оточили угруповання сил АТО (війська сектору “Б” та батальйони МВС України “Дніпро-1”, “Миротворець”, “Світязь”, “Херсон”, “Івано-Франківськ”, Нацгвардії “Донбас”). Українське командування розраховувало деблокувати їх за допомогою резервів сил АТО. Але призначені для цього підрозділи були укомплектовані переважно з нещодавно мобілізованих бійців без належної підготовки.

Після переговорів російське військове командування надало гарантії безпечного виходу українських сил з оточеного Іловайська. Рух двох колон розпочався 29 серпня. Однак росіяни порушили домовленості – розстріляли із засідок наші колони. Унаслідок підступності окупанта українська армія втратила загиблими 366 воїнів, 429 отримали поранення, 158 зникли безвісти, 300 опинилися в полоні. Вторгнення російських військ та іловайська трагедія змусили українську сторону погодитися на умови перемир'я за крок до перемоги над окупантами. Тож 5 вересня було підписано Мінську тристоронню угоду (так званий Мінський протокол).

Спогади учасників боїв за Іловайськ

Із книги [“Дівчата зрізають коси”](#):

“...нас чомусь відправили в Іловайськ. Усе якось одразу пішло косо-криво. До цього жодного разу такого не було. Пробивалися колеса, ламались машини, хтось труївся, хтось запізнювався... Ми зайшли в Іловайськ 18-го ввечері. Там була зведена рота під командуванням “Апіса”, перша штурмова розміщувалась. Я мала там пробути буквально добу, але затрималась на 12.

В Іловайську дуже прямі вулиці. Вони проглядаються ідеально. Семен дав наказ зайняти школу за пішохідним мостом у місті й закріпитись там. А ми почали шукати дорогу, якою могла б зайти техніка з правого боку Іловайська. Було нас тоді дванадцятєро. Дивлюся – їде “дев'ятка” “Нива”, з кулеметами, автоматами. Ми стоїмо і дивимось, хто це такі... Проїжджають повз, дивляться на нас, ми – на них. Я ще дверцята зачиняю, щоб вони проїхали, один з них киває, мовляв, дякую. А потім бачу, а на їхній машині написано «Оплот», я навіть не зорієнтувалась, що це... Передаємо по радеїці: “якийсь «Оплот» проїхав”. А у відповідь – мати: це ж

вороги! Отаке там було – повна плутанина і хаос. Наступної ноч – жахливий обстріл. Запустили ліхтарі, й було світло як удень, – такого не забудеш. І почалося – “гради”, міномети... А потім стало відомо – вихід з Іловайська неможливий...

День Незалежності запам’ятали надовго – це був страшний обстріл. Ми вже розуміли, що ми оточені, й прийшов відчай. І ми кричали пісні. 27-го числа була спроба прориву. Обговорювались можливі шляхи відходу – через Моспіно, Харцизьк. 28 серпня оголосили режим тиші. А вранці почався вихід колони. Було страшно. Це була дорога на Грабське, пряма. Спалені машини стояли на шляху. Ми проїхали повз бійців 93-ї бригади, – вони мали нас замикати.

До Многопілля ми взагалі їхали спокійно, вже розслабились, думали, що все закінчилося – постійні обстріли, смерті... Ми, наївні, тоді вирішили, що все позаду. Агрономічне проїхали. Там “Миротворець” і “Дніпро-1” стояли. Ми зустріли військове керівництво, вони саме вели переговори з росіянами – на яких умовах нам дають коридор...

“Філін” передбачав, що можуть бути проблеми в районі Старобешева – там були неконтрольовані райони, і там могли бути росіяни. До нас уже дійшли чутки, що ми маємо справу не з сепарами і козачками, а з регулярною російською армією.

Потім була команда “по машинах”. Ми вирушили в бік Красносізького – і тоді почався перший мінометний обстріл. Потім знову: “Колона! Рух!”. Маяв білий прапор. Колона розтяглась і ми рушили. І тут по нас відкрили вогонь, і почався просто розстріл колони. “Зелений коридор” перетворився на коридор смерті. Ця дорога була в них добре пристріляна, тож кожен постріл був прицільним. Ми просто не могли повірити очам.

Справа техніка горіла – повалив дим, з’явився шанс проскочити.

Ми влетіли в кукурудзу якусь. Випали з машини, почався бій. Незрозуміло, хто де – де наш, де чужий, на зв’язок ніхто не виходить. Крім нас були ж інші батальйони, ЗСУ – як розібратися, де свої, а де ворог? Незрозуміло, хто по кому працює. Танки показалися. По них “Брест” і “Усач” почали працювати – і підбили.

До нас під’їжджає танк із білим прапором – ми думаємо, що він з миром. А виявляється, вони брати нас прийшли. Наші пішли на переговори. І тут – постріл з танка. “Танкіст” мертвий, “Апіс” пошкодив руку, Алінку – уламком, у мене – контузія і поранення. Далі я майже нічого не пам’ятаю. Пам’ятаю, що мене кудись несли, що намагалася подзвонити мамі... Прийшла до тяти в погребі – темно. Вирішила, що я померла. Потім нам довелося вийти, і нас узяли в полон. В мене є шрам, давнішній уже, на пальці. Мене прийняли за снайпера і хотіли розстріляти. Але потім хтось сказав, мовляв, вона і так скоро помре, не треба.

Багато хлопців тоді забрали у полон. Після того і батальйон “Донбас” розділився. Частина залишилася, частина – серед них і я – пішла за “Філіном”.

Іловайськ розділив життя на «до» і «після». Так, як було «до», вже ніколи не буде. Ці картинки постійно зринають у пам'яті, й від них неможливо сховатися”.

Людмила Калініна “Строїтель”, – 46-й штурмовий батальйон “Донбас ЗСУ”

Із книги [“Без ротації”](#)

“А потім був Іловайськ. Від смерті нас тоді врятувала 90-річна місцева жителька, у квартирі якої ми переховувалися... Коли ми зайшли в місто, у мене було шосте чуття, що щось станеться... І буквально за 15 хвилин почався обстріл. Ми йшли у хвості колони, прикривали. Я почув чергу – повертаюсь Тарас [Костанчук - авт.] лжить. Я до нього. Підняв. Бачу, що живий – і в цей момент мені в ногу потрапляє куля. Я з Тарасом дострибав на одній нозі до будинку, почав гукати про допомогу, але вже ніхто не чув – всі відійшли. Поряд був під'їзд, ми заскочили туди. Діяли на автоматі. Я на адреналіні болю майже не відчував. Почали шукати квартиру, ввалились туди і впали на підлогу. Коли обстріли спинились у коридор вийшла Клавдія Іванівна. Їй тоді було 90 років і вона не мала сил спускатися, ховалася у ванній кімнаті. У часи Другої світової була санітаркою, тож взялася перев'язувати наші рани.

Скоро зрозуміли, що ми в оточенні. Треба було вибратися з Іловайська. Вирішили їхати до мене в Макіївку. Їхали по одному. На блок-посту між Іловайськом і Макіївкою я чую: “Євгеній Михайлович, виходіте із машини”. У мене все похололо. Сперся на машину і питаю: “Єсть проблеми?” А він дивиться у паспорт і питає: “А что ето ви із Владівастока, а паспорт українській?”. “Ну я роділся там, потом переехали”. А він мені: “Ну привіт, земля! Бил би другой день, то я б тебя забрал на подвал. а так едь”

Євген Нікітченко “Нікітос”, батальйон “Донбас”, 4-та бригада швидкого реагування НГУ імені Героя України Сергія Михальчука

“Головна проблема Іловайська, на мою думку, – незлагодженість між підрозділами. Я був там з 10 по 22 серпня. Ніхто не знав, що роблять інші підрозділи, і що робити їм. Перед тим, як ми туди їхали, нам казали, що що там десь із сімдесят “ополченців”, яких треба вибити. І ми за добу повернемося назад. Приїхали, а нам військові кажуть: “Ви що! Там такий укріпрайон!” А тим часом нам розповідають, що все чудово, що оточення не буде”

Сергій Малиш “Малиш”, батальйон спеціального призначення “Азов”, полк патрульної служби поліції особливого призначення “Київ”

З показань потерпілого військовослужбовця ЗС України Ш., який безпосередньо виходив з оточення (за матеріалами розслідування Іловайської трагедії Генеральною прокуратурою України):

“Наша колона слідувала по раніше узгодженому маршруту. Одночасно з цим, неподалік околиці с. Чумаки ми потрапили у засідку та були розстріляні з декількох БМП та танків, крім цього, по колоні вівся потужний артилерійський вогонь, у тому числі з мінометів та АГС-ів. Указаний розстріл супроводжувався постійним вогнем зі стрілецької зброї.

Намагаючись покинути зону обстрілу, частина колони в хаотичному порядку розпочала рух у зворотному напрямку та направилась до населеного пункту Новокатеринівка, але потрапила до другої засідки та була обстріляні зі стрілецької зброї, ПТУРів та великокаліберних кулеметів.

У подальшому, проводячи розвідку я разом з іншим військовослужбовцем потрапив у полон до військовослужбовців ЗС РФ, які передали нас представникам підрозділу «Козачий союз області війська Донського» терористичної організації «ДНР», де вже знаходився в полоні Ф. Останній розповідав, що він особисто бачив, як бойовик з позивним «Батя», у зв’язку з тим, що йому не вдалось обміняти когось зі своїх родичів, прострелив одному з допитуваних ногу”.

Всеукраїнська акція пам’яті “Сонях”

Відзначення Дня пам’яті захисників України саме 29 серпня обрано не випадково, бо саме в цей день у 2014 році, в ході російсько-української війни та Іловайської операції відбувся прорив української групи військ з російського оточення, де проявився масовий героїзм добровольців і військових, та загинуло багато українських воїнів. Ті трагічні події російсько-української війни розгорталися на сході України, саме на полях соняхів, які вже дозрівали. Саме тому сонях обрано символом Дня пам’яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.

Запрошуємо українців долучитися до щорічної акції пам’яті “Сонях” - робити стилізовані соняхи з тканини та розміщувати їх на одязі на лівій стороні грудей. До створення символічних соняхів закликаємо залучати дітей та юнацтво, щоб з молодості промотувати шанобливе ставлення до захисників і захисниць України та пояснювати значення цього дня для нашої країни.

Пропонується виготовляти сонях з 15 тканевих пелюсток жовтого кольору. Пелюстку рекомендовано робити висотою 23 мм і шириною 12 мм. Верхній край пелюстки – загострений. Нижні краї кожної пелюстки закріплені на великому колі діаметром 40 мм з чорного фетру товщиною 1 мм. Маленьке коло з фетру чорного

кольору товщиною 1 мм діаметром 30 мм розміщено посередині соняха поверх жовтих пелюсток. Сонях закріплено на основу для значків у вигляді піну (кліпси).

Відео з інструкціями з виготовлення символу «Сонях» за посиланням.

Закликаємо українців у День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, доповнити одяг соняхом – символом пам'яті захисників України, і тим продемонструвати свою увагу, шану та повагу.

Також відповідно до “Правил ведення мовлення на теле- і радіоканалах у дні трауру (скорботи, жалоби) та дні пам'яті”, затвердженого рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 23 липня 2015 року № 1146, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 11 серпня 2015 року № 967/27412, у день пам'яті телерадіоорганізації зобов'язані під час телетрансляції розмістити на екрані відповідне стилізоване зображення або палаючу свічку, які є доречними до відповідної події. Відповідним стилізованим зображенням до Дня пам'яті захисників України є сонях – саме він повинен бути розміщений на екрані під час телетрансляції у цей день.

Рекомендації до першого уроку “Vincit qui meminit (Пам'ятає той, хто перемагає)”

Відповідно до пункту 3 розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 року № 570-р “Про заходи з відзначення у 2024 році Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України” закладам освіти рекомендовано провести перший урок у 2024/25 навчальному році із залученням ветеранів. З метою гідного вшанування героїзму і самопожертви полеглих за Україну, прояву уваги та дбайливого ставлення до родин загиблих, формування активної громадянської позиції школярів пропонуємо розпочати цей урок із хвилини мовчання.

Пропонуємо на першому уроці переглянути й опрацювати відео [“Діалоги про війну. Повномасштабне вторгнення”](#). Можливі технології із його використання в освітньому просторі – нижче.

Практичний блок

Для опрацювання відео “Діалоги про війну: повномасштабне вторгнення” в освітньому просторі пропонуємо декілька вправ (технологій) із алгоритмами їх організації. В епіцентрі уваги – інформаційна безпека в умовах повномасштабного вторгнення, ворожі ПСО і пропаганда, а також вміння їх розрізняти та протистояти.

Чому це важливо? На початку 2024 року “Економічна правда” оприлюднила цифри – скільки росіяни і країна-агресорка в 2023-му заробили на українцях, яким 10 років війни було мало, аби відмовитися від перегляду російськомовного контенту на YouTube та не слухати російські пісні на стрімінгах. Цифри вражають – йдеться орієнтовно про 5 мільйонів американських доларів, які надійшли до бюджету РФ як податки з авторських роялті російських виконавців, яких слухали чи дивилися українці. На ці гроші ворог може придбати для своєї армії, приміром, 10 тисяч дронів. Пам’ятайте! Поки хтось переглядає і слухає російський контент, російські терористи вбивають українців.

Вправа “Перехресний вогонь” – перегляд відео “Діалоги про війну: повномасштабне вторгнення” та за його матеріалом командна дуель із запитаннями. Ускладнити завдання можна, висунувши умову щодо постановки видів запитань, приміром, по 3 тонких (закритих) і 3 товстих (відкритих).

Мета – не лише перевірити увагу і розуміння учнями/ученицями нового матеріалу після його первинного сприйняття, а й сприяти формуванню вміння обговорювати та розмірковувати над складними проблемами, які найчастіше не мають єдиного, тобто правильного, рішення.

Рекомендуємо такий план проведення вправи:

- пояснити/актуалізувати знання про тонкі та товсті питання (пропонуємо скористатися таблицею)

Тонкі питання – ті, які мають однозначну або одну правильну відповідь – зазвичай, «так» чи «ні», або складається з одного речення, кількох слів	Товсті питання – такі, що не мають однозначної відповіді, тому вони спонукають до міркування, аналізу, част вимагають опори на попередні знання, інколи наштовхують на висновки, висловлення власної позиції
Хто? Що?	Чи могли події відбуватися інакше?
Де?	Як ви гадаєте, в чому причина/які наслідки?
Коли?	Що вас найбільше здивувало?
Чи правильно?	Що буде / було б, якщо?
Як? Чим?	В чому відмінність між...?

Чи може кожен із вас бути воїном у сучасній війні Росії проти України?

Як кожен із вас може стати воїном за незалежність України в сучасній війні?

- об'єднати учнів/учениць у 2–3 команди і налаштувати їх на уважний перегляд відео “Діалоги про війну: повномасштабне вторгнення”, під час якого бажано робити нотатки для формулювання питань;
- власне дуель: команди по чергово задають одна одній питання – спочатку тонкі, потім товсті;
- за результатами перехресного вогню доречно визначити переможців, скажімо – яке питання було найцікавішим, яка відповідь була найгрунтовнішою.
- на завершення поміркуйте разом із учнями: як кожен із нас може долучитися до боротьби на інформаційному фронті, що ми можемо зробити, аби пришвидшити Перемогу.

Вправа “Школа журналістики “Спецповідомлення про Іловайську трагедію”

Мета – формування вміння досліджувати джерела інформації, знаходити якнайточніший і найповніший матеріал для репортажу власної команди.

Під час виконання цієї вправи учні/учениці спробують себе в ролі кореспондентів – у малих групах вони писатимуть репортажі (увага!) від імені уявних журналістів, що займають різні позиції: українську, російську, польську (або іншого іноземного партнера України). Для виконання цього завдання пропонуємо матеріали з повідомлень про передумови та перебіг подій Іловайської трагедії (додаток 1).

Можливий інший варіант. Напередодні заняття сформувати групи і задати їм домашнє завдання – підібрати відповідно до їхньої “журналістської ролі” інформацію про ці події. Така робота матиме переваги, оскільки передбачатиме роз’яснення з боку вчителя / вчительки / виховника / виховниці таких питань: як вибирати джерела інформації, які з них є офіційними, як шукати веб-сайти та сторінки в соціальних мережах і месенджерах органів державної влади та місцевого самоврядування, чому преса, радіо і телебачення в Росії є не засобами масової інформації, а інструментами пропаганди.

Техніка спецповідомлення про Іловайську трагедію:

1. Ціллю спецповідомлення є передати картинку події, відчуття, страждання або радість її учасників, передати напругу, емоції, враження від пережитого, описати стратегії виживання та боротьби.

2. Спецповідомлення повинно мати певну композицію. Ми пропонуємо таку:

заголовок, який має бути коротким, краще не більше трьох слів: слоган, афоризм, ідіома, цитата учасника події, про яку йтиметься;

підзаголовок – тлумачення, розвиток заголовку, коментар до цитати (зазвичай складне речення);

вріз або “лід” – коротка інформація про те, що відбувається в спецповідомленні (2–4 речення, виділені напівжирним шрифтом);

перший абзац – 2–3 речення як відповідь на три питання: Що (хто)? Де? Коли?;

наступні кілька абзаців динамічно описують те, що відбувалося, мотивацію учасників події, передають їхні уявні діалоги, пряму мову (розлогих описів варто уникати);

завершення статті – яскравий висновок, афоризм чи висловлювання відомої особи, персонажа, підсумок події.

3. Добре запам'ятається публікація, яка містить історичний екскурс, проводить історичні паралелі, нагадує 2–3 факти, наводить 2–3 цифри, статистичні дані, їх навіть можна виділити певним чином.

Словник для використання на уроці:

Сучасна російсько-українська війна – протистояння України російській збройній агресії, яка розпочалася 20 лютого 2014 року.

Повномасштабне вторгнення – один із періодів сучасної російсько-української війни, гостра фаза російської агресії з поширенням на всю територію України; розпочалося 24 лютого 2022 року.

Гібридна війна – війна з поєднанням конвенційної зброї, партизанської війни, тероризму, кібервійни, торгових і патентних війн, реваншистських рухів, пропаганди, порушень прав людини, злочинів проти людяності, військових навчань, переселення, узурпації, злочинної поведінки з метою створення внутрішніх протиріч і конфліктів для їх подальшого використання в досягненні політичних цілей агресії, які здобуваються звичайною війною.

Інформаційна війна – широкомасштабна боротьба в інформаційному просторі із застосуванням методів, прийомів, способів, засобів і каналів

маніпуляції психікою людей, їх індивідуальною і суспільною свідомістю з метою досягнення цілей суб'єкта.

Кібервійна – війна програмного забезпечення інформаційних каналів, використання програмних кодів з метою спричинення збитку, перехоплення управління, внесення технічних несправностей, руйнування фізичних об'єктів, викрадення інформації.

Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому запобігається заподіяння шкоди через неповноту, несвоєчасність і недостовірність поширюваної інформації, порушення цілісності та доступності інформації, несанкціонований обіг інформації з обмеженим доступом, а також через негативний інформаційно-психологічний вплив та умисне спричинення негативних наслідків застосування інформаційних технологій.

Інформація – універсальна субстанція, що пронизує всі сфери діяльності людини, є провідником знань і відомостей, інструментом спілкування, взаєморозуміння і співпраці, утвердження стереотипів мислення і поведінки.

Дезінформація – навмисно створена та поширена для введення в оману неправдива або маніпулятивна інформація, основа фейкових новин.

Маніпуляція – спотворення правдивої інформації для впливу на поведінку та судження споживача, створення неадекватної картини світу у свідомості, щоб змусити діяти в необхідному для маніпулятора напрямку.

Інформаційний вплив – цілеспрямоване виробництво і поширення спеціальної інформації, яка здійснює безпосередній вплив (позитивний і негативний) на функціонування інформаційно-психологічного середовища держави, психіку та поведінку людей.

Пропаганда (від лат. “propago” – поширюю) – цілеспрямоване та системне поширення ідей, переконань і моделей поведінки серед широких мас населення для утвердження певних ідеологій, політичних партій, товарів, послуг тощо.

Виникнення терміну пов'язують із буллою (посланням) Папи Римського 1622 року, яка мала назву Congregatio de Propaganda Fide. У ній йшлося про створення організації для координації місіонерської діяльності, тобто для поширення віри. Цей термін може мати як позитивний, так і негативний вплив, в залежності від того, як він використовується та наскільки відповідає моральним та етичним нормам.

Інформаційно-психологічна операція (ІПСО) – комплекс заходів, спрямованих на формування в широкої (чи цільової) аудиторії противника переконань і настроїв, які послаблюють її опірність і тим самим полегшують досягнення воєнних цілей. Зазвичай ІПСО чинять психологічний тиск на

суспільство, поширюють панічні настрої та підривають довіру до державних інститутів.

Бот – спеціальна програма, що автоматично і/або за заданим розкладом виконує якісь дії через ті ж інтерфейси, що й звичайний користувач, таким чином імітуючи його.

Фейк – (від англ. “fake” – підробка) – спотворена або неправдива інформація (фейкова новина або публікація), канал поширення недостовірної інформації (публічна сторінка у соціальних мережах, веб-сайт тощо) або підробна сторінка певної людини в соціальних мережах (боти, тролі тощо), створена з метою ввести в оману користувача платформи.

Додатково рекомендовані тематики та можливі форми проведення уроку / заходу (для самостійного розроблення освітянами):

- Відео-урок з обговоренням
- Створення кейсу “Я – воїн”
- Дискусійний майданчик “Боротьба не за перемогу, а за життя”
- Аукціон ідей “Поінформований – значить убезпечений”
- Відкритий мікрофон “Пам’ять нації”
- Школа журналіста “Правда проти пропаганди”
- Інтегрований урок “Репортери без кордонів”.

Крім того, впродовж навчального року рекомендуємо передбачити заходи для підвищення обізнаності школярів про героїзм сучасних захисників України. Зокрема:

- окремі заняття/виховні години про героїзм українських воїнів у боротьбі за незалежність, наприклад, до Дня захисників і захисниць України, Дня Збройних сил, Дня Соборності та інших;
- конкурси творчих робіт на тему боротьби за незалежність України 2014–2024 роках;
- церемоніал покладання квітів, якщо на будівлі закладу освіти або поблизу є меморіальна дошка, присвячена загиблим воїнам;
- створення або осучаснення шкільних музеїв, експозицій, фотовиставок про події сучасної війни, приділивши окрему увагу загиблим землякам, випускникам, які відзначилися бойовими подвигами та героїчними вчинками. Розглянути можливість розміщення в експозиції елементів військових одностроїв, спорядження, особистих речей бійців;
- започаткування та систематичне ведення краєзнавчого проєкту “Місця пам’яті”.

Можливі форми роботи з ветеранами:

- ❖ діалог про побратимів;
 - ❖ відвідування ветеранського підприємства (бізнесу) та спілкування із власником/цею;
 - ❖ уроки тактичної медицини від ветерана для молоді;
 - ❖ майстер-клас із виготовлення символічних сувенірів-оберегів / бліндажних свічок / маскувальних сіток і передача їх військовослужбовцям;
 - ❖ екскурсія територією військової частини чи її музеєм, у разі наявності в населеному пункті;
 - ❖ перегляд документальних фільмів з обговоренням;
 - ❖ відвідування місць пам'яті, присвячених захисникам України різних поколінь і відверта розмова біля них;
 - ❖ залучення ветеранів до уроків, предметних тижнів, конкурсів, семінарів, толок тощо;
 - ❖ залучення учнів до волонтерських ініціатив;
 - ❖ створення шкільної групи “Зателефонуй воїну” для підтримки випускників та вчителів школи або земляків–учасників війни;
 - ❖ дискусійна платформа “Герої не вмирають”;
 - ❖ онлайн-гутірка “Військова звитяга”;
 - ❖ спільне приготування корисних смаколиків із ветеранами для подальшої передачі (візиту) до найближчого реабілітаційного центру для військових.

Додаток 1. Матеріали із українських офіційних повідомлень про передумови та перебіг подій біля Іловайська

“...Комісія дійшла до таких висновків в своїй роботі:

- в основі причин, що призвели до «іловайської трагедії», полягають фундаментальні проблеми в організації оборони країни;
- не введення військового стану призвело до дезорганізації управління військовими діями, що значною мірою зумовило «іловайські події»;
- помилкові кадрові рішення істотно ускладнили обстановку, а неадекватні дії міністра оборони Гелетея В.В. і начальника Генерального штабу - Головнокомандувача Збройними Силами України Муженка В.М. призвели до «іловайської трагедії»;

- «Іловайська трагедія» мала не лише важкі військові, але й не менш важкі політичні наслідки для країни»

Із Проміжного звіту Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування обставин трагічних подій, що призвели до загибелі та захоплення в полон бійців добровольчих батальйонів, а також Збройних сил України біля міста Іловайськ Донецької області

“Незважаючи на несприятливу обстановку, українські підрозділи своїми діями нанесли значних втрат противнику, скували значні його сили, стабілізували лінію зіткнення та не допустили подальшого просування незаконних збройних формувань в глибину української території; у злочинний розстріл колон українських військ, які виходили з Іловайська, яскраво продемонстрував терористичну сутність Російської Федерації, що стало уроком на майбутнє; у досвід, отриманий за результатами бойових дій в районі Іловайська після вторгнення російських військ 24–29 серпня 2014 року, зокрема низка поразок і самовільних відступів окремих підрозділів сил АТО, зумовили необхідність інтенсифікації процесів підготовки особового складу, управління, взаємодії, забезпечення та створення резервів..”

Із «Аналізу бойових дій в районі Іловайська після вторгнення російських військ 24–29 серпня 2014 року» Міністерства оборони України. 19 жовтня 2015 року

Додаток 2. Корисні тематичні посилання: ресурси та матеріали Інституту

Інтерактивна карта повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Систематизує інформацію про перебіг російсько-української війни після повномасштабного вторгнення РФ в Україну та її наслідки в регіональному вимірі. Ресурс створений і наповнюється командою фахівців Української жіночої варти та Українського інституту національної пам'яті, доступний за [посиланням](#).

Віртуальний музей російської агресії – перший в Україні інтернет-портал про події та злочини, скоєні під час окупації Російською Федерацією територій України – Криму та частини Донецької та Луганської областей. Ресурс містить найрізноманітніші дані українською та англійською мовами: свідчення очевидців, архівні джерела, усноісторичні джерела, інформацію ЗМІ, рішення та резолюції міжнародних організацій, фото та відеоматеріали.

Портал створений Українським інститутом національної пам'яті, Представництвом Президента України в Автономній Республіці Крим, Офісом

Генерального прокурора, прокуратурою АР Крим та міста Севастополя, Міжнародним фондом «Відродження», Центром дослідження безпекового середовища «Прометей».

Інформаційні матеріали до Дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України (Міністерство у справах ветеранів України)

Біла книга антитерористичної операції на сході України (2014-1016)

7 років збройної агресії Росії проти України. Інфографіка (Міністерство закордонних справ України)

Указ Президента України від 23 серпня 2019 року No 621 “Про День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України”

Правила ведення мовлення на теле- і радіоканалах у дні трауру (скорботи, жалоби) та дні пам'яті, затверджені рішенням Національної ради від 23 серпня 2015 року N 1146

Підбірка матеріалів про історичний контекст російсько-української війни. Зокрема, до неї входять – інтерв'ю в межах проекту «Історичний спротив» з історикинями Ларисою Якубовою про рашизм та Оленою Стяжкіною про війну в Україні й розпад імперій; статті: Тімоті Снайдера «Чому перемога України важлива для світу», Ігоря Кромфа «Як путінський режим використовує міф про «Велику Вітчизняну», Віталія Баки «Чому депортація маріупольців – це повторення історії?» та інші.

Рубрики на сторінках Інституту в соціальних мережах (фейсбук, твіттер, інстаграм, телеграм-канал «Історія та пам'ять»): «Героїчні історії російсько-української війни» (#fightforukraine), «Росія вбиває» (#росія_вбиває), «Росія знищує українську культурну спадщину» (#russiarguinsculture), «Загублене дитинство».

Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України та до 5-річчя звільнення від російської окупації міст східної України «Вертаємо своє» містять розділи: історичний контекст війни, ключові повідомлення, хронологія початку російсько-української війни (тайм-лайн війни), нормативно-правові акти України стосовно збройної агресії РФ, міжнародні правові акти, ухвалені у відповідь на російську агресію проти України, термінологічний словник, спогади учасників російсько-української війни.

Брошура «2014: початок російсько-української війни» – проєкт на основі інформаційних матеріалів Інституту до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. Містить два наративні напрями: історичний

контекст і передумови російської агресії 2014 року; хронологія початку російсько-української війни, від окупації Криму до підписання Мінської угоди.

Серія короткометражних документальних фільмів **«Жінки, які загинули за Україну»** – це проєкт Жіночого ветеранського руху за підтримки Інституту.

«Історії місць війни» – відеофіксація спогадів людей, які пережили окупацію і стали свідками воєнних злочинів.

Фільм-реквієм «Імена на стінах».

Серія банерів про перший рік війни (у серії використані фото: Міністерство оборони України, Генштаб ЗСУ, Timothy Fadek, Christopher Occhicone, Dan Kitwood, Віктор Боринець, Salwan Georges, Thomas Peter, Гліб Гаранч, REUTERS).

Видання Інституту:

«Воїни Дніпра: цінності, мотивації, смисли»;

«Дівчата зрізають коси». Книга про жінок на війні;

«Дівчата зрізають коси» англійською мовою / «Girls cutting their locks»;

«Волонтери: Сила небайдужих»;

«Капелани. На службі Богу і Україні»;

«Люди «сірої зони»: свідки російської анексії Криму 2014 року».

Без ротації

Над матеріалами працювали співробітники Українського інституту національної пам'яті: Олена Охрімчук, Ганна Байкеніч, Антон Дробович

